

Kosa u zraku: demoni i grješnici u staroruskoj ikonografiji

U staroruskoj ikonografiji kao i u tradiciji zapadne vizualne umjetnosti postoje brojni načini razlikovanja dobrih i loših likova. Umjetnici su za to koristili različite elemente (atributi, boja, položaj), ponekad jedva vidljive u likovnim prikazima. Anti-heroji, biblijske i povijesne osobe kao i mitološka čudovišta često su prikazivani kao ratnici đavolje vojske. Različitost prikaza koje su povezivali ti elementi stvorila je u staroruskoj ikonografiji kompleksni pojam slike "neprijatelja s mnogo lica." Glavna oznaka zle prirode - "naelektrizirana" kosa, čuperak na vrh glave - preuzeta je iz bizantske ikonografije, u kojoj je označavala đavle i griješnike. Isti je element korišten i u zapadnoeuropskoj umjetnosti do 12. stoljeća. Ipak, u srednjovjekovnoj Rusiji taj element nije bio samo izravno preuzet, već se smješta u novi kontekst te se primijenjuje na novim likovima, a sve možemo podijeliti u nekoliko kategorija:

1. Đavo, demoni, prikazi iz pakla i apokaliptične zvijeri;
2. demoni prurušeni u ljude ili anđele;
3. likovi iz grčke i ruske mitologije;
4. personifikacije (smrti, podzemlja i dr.);
5. čarobnjaci, pogani, heretici;
6. neprijateljski vojnici;
7. grješnici na zemlji i u paklu;
8. osobe opsjednute vragom.

Te su oznake pomagale gledateljima da što bolje razumiju prikaz, a koristile su se i u slučajevima kad je iz konteksta bila potpuno jasna i razumljiva zla priroda prikazanoga lika. U različitim kontekstima ti su znakovi mogli imati različitu ulogu: vizualizirati demonske oznake, naglasiti zlu prirodu lika, otkriti prikrivenog đavla, ukazati na grješnika ili pokazati transformaciju dobre u zlu osobu ili, obrnuto, zlog čovjeka u dobru kršćansku dušu. Članak se usredotočuje na izvore i semantiku ovih elemenata i njihovu uporabu u staroruskoj ikonografiji.